

כוחות הביטחון: ביטול הסכם גירושין שנכרת על-רקע התחזות בן הזוג בעקבות עמ"ש 40897-12-13 פלוני נ' פלונית

צבי טריגר*

1. מבוא. 2. סקירה קצרה של פסקי הדין בפרשה. 3. אמנות הביטחון וכוחותיו; א. אמן הביטחון: התחזותו – אומנותו; ב. הבעל בעמ"ש 40897-12-13 כאמן ביטחון; ג. אנושית מיד? על הצורך להאמין ועל ניצולו לרעה; ד. יחסי הזוגיות כיחסי נאמנות; הטעיה כהפרת חובת הנאמנות. 4. בית המשפט ההודף; א. הסכמי גירושין בין גברים לנשים במשפט הישראלי – ההקשר הרחב; ב. נשים מוותרות. 5. סיכום: מבית משפט הודף לבית-משפט השם את האדם במרכז.

1. מבוא

בית המשפט המחוזי אישר לאחרונה הסכם גירושין שבוטל חלקית על ידי בית המשפט לענייני משפחה.¹ הוא קבע שפסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה בטל, מאחר שהאישה לא הוכיחה עילה לביטול חלק מההסכם. האישה תבעה את ביטולו של חלק בהסכם המקנה לה פחות מחלקה על פי ברירת המחדל שנקבעה בדין² בחברה שהייתה בבעלות הבעל, לאחר שגילתה שבעלה, שאיתו חיה במשך 18 שנה והביאה איתו לעולם

* פרופסור חבר, בית הספר למשפטים ע"ש חיים שטריקס, המסלול האקדמי של המכללה למינהל. תודה לעדי נסים על העזרה במחקר ולארנה בן-נפתלי ולאביטל עמרני על הערותיהן המעולות.
1 עמ"ש 40897-12-13 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 15.11.2016) (להלן: "פסק דינו של בית המשפט המחוזי"); תמ"ש (ת"א) 6771-07 י.ג. נ' ר.ג. (פורסם בנבו, 4.11.2013) (להלן: "פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה").

2 סעיף 5(א) לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973 קובע ש"עם התרת הנישואין או עם פקיעת הנישואין עקב מותו של בן זוג (בחוק זה – פקיעת הנישואין) זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שוויים של כלל נכסי בני הזוג", להוציא חריגים המנויים בסעיף (דוגמת נכסים אישיים שנצברו לפני הנישואים, מתנות או ירושות וכדומה).

משפחת חסמב"ה

שלוש בנות, ניהל חיים כפולים עם בת זוג נוספת וילדים משותפים. ילדו השלישי מבת הזוג הסמויה נולד במהלך הליך הגישור בין השניים, מבלי שהדבר ידוע כלל לאישה.³ הבעל הציג את עצמו בפניה ובפני מכריהם המשותפים כאיש כוחות הביטחון (איש "היחידה", לדבריו, כמתואר בכתבי הטענות של האישה⁴), לעתים כאיש המוסד, וכך תירץ את העלמותו לימים ארוכים מהבית. בפועל, הוא ככל הנראה ניצל ימים אלו כדי לבלות עם משפחתו האחרת, הסודית. בית המשפט לענייני משפחה קיבל את תביעת האישה, ביטל את החלק המקפח בהסכם הגירושין, ואף פסק פיצוי בגובה של 200,000 ₪ בגין נזק לא ממוני שנגרם לאישה, משהוכחו לשיטתו יסודות עוולת התרמית.⁵ הארת הפסיקה נפתחת בהצגה מקוצרת של פסיקת בית המשפט לענייני משפחה ובית המשפט המחוזי שישב בערעור על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה (פרק ב'). כיאה למקרה שעובדותיו יוצרות סיפור כמעט בלשי, חלק מהעובדות יתבררו בהמשך הארת הפסיקה. בהמשך אציג שתי ביקורות מרכזיות על פסק דינו של בית המשפט המחוזי: הביקורת האחת, שתעמוד במרכז הארה זו (פרק ג'), קשורה לחוסר ההבנה של ייחודיותו של מקרה שבו גבר מתחזה לאחר במשך כמעט שני עשורים, והשפעתו של חוסר הבנה זה על תפיסת מניעה של האישה בתביעתה לביטול ההסכם מחמת הטעיה, תרמית וחוסר תום לב. הביקורת השנייה תידון בפרק ד'. ביקורת זו קשורה בביקורת הראשונה, ונובעת מתופעה שיכולה להסביר את סירוב בית המשפט המחוזי להכיר בייחודיותו של מקרה זה. היא עוסקת בנטייה הרווחת של בית המשפט המחוזי להדוף כמעט כעניין של ברירת מחדל בקשות לביטול הסכמי גירושין של נשים, תוך התעלמות מן ההקשר הייחודי של דיני המשפחה הישראלים וממעמדן הנחות של נשים במסגרתם, בשל הדין הדתי.

2. סקירה קצרה של פסקי הדין בפרשה

בני הזוג נישאו בשנת 1989 ונולדו להם שלוש בנות. בשנת 2007 הם התגרשו. הסכם הגירושין שלהם גובש במסגרת הליך גישור וקיבל תוקף של פסק דין בבית המשפט לענייני משפחה בינואר 2007. במסגרת הליך הגישור, האישה הסכימה לקבל רק 15% מחלקו של בעלה בחברה שהוקמה על ידו במהלך נישואים.⁶ הסכמתה נבעה, לדבריה,

³ פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 6.

⁴ פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה, לעיל ה"ש 1, בפס' 4.

⁵ שם, בפס' 16-17.

⁶ תיאור העובדות בפרק זה מבוסס על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה, שם, בפס' 2.

מהערכה לפועלו הביטחוני של בעלה (שמאוחר יותר למדה, כאמור, שלא היה ולא נברא), וכן מרצונה לסיים את קשר הנישואים באופן ידידותי ובהתבסס על האמון שרחשה לבעלה. ואכן, יחסי בני הזוג לשעבר נותרו ידידותיים וקרובים לאחר הגירושין, עד שנחשפו חייו הכפולים של הגבר בפני האישה.⁷

כשנה וחצי לאחר החתימה על הסכם הגירושים, ביוני 2008, הודיע הבעל לשעבר לאישה שהוא במערכת יחסים עם אישה אחרת, ובהמשך התברר לה, שמערכת היחסים הזו התנהלה במקביל לחיי הנישואים שלהם. לבנותיו סיפר האישה על מערכת היחסים הסודית שניהל עוד לפני שסיפר לאשתו לשעבר.⁸

ממערכת יחסים זו נולדו שלושה ילדים; הבן האמצעי נולד במהלך הליך הגישור. החיים הכפולים שניהל הבעל התאפשרו בזכות סיפור כיסוי שסיפר לאשתו ולמכריהם, לרבות לאחותו ולבני משפחה אחרים שלו, שלא ידעו על חייו הכפולים: הוא הציג עצמו כמשרת ביחידה חשאית, לעתים כסוכן מוסד, וכך הוא תירץ את היעלמויותיו התכופות מהבית. כפי שהתברר לאישה זמן ניכר לאחר החתימה על הסכם הגירושין והגירושים עצמן, ה"משימות" החשאיות שיצא אליהן בעלה במהלך חיי הנישואין שלהם לא היו אלא שהות עם משפחתו האחרת, הסודית.

האישה תבעה את ביטול החלק בהסכם הגירושין שבו ויתרה על מרבית זכויותיה בחברה, בטענה שחתמה על ההסכם על בסיס מידע שקרי. עילות התביעה היו, בין היתר, טעות והטעיה, חוסר תום לב במשא ומתן ותרמית. הבעל-לשעבר תבע גם הוא את גרושתו, וביקש השבה של כספים שנתן לה, לטענתו, כהלוואה.

בית המשפט לענייני משפחה קיבל בשנת 2013 את תביעת האישה ופסק שהחלק המקפח בהסכם הגירושין בטל. הוא אף קיבל את תביעת האישה לפיצויים נזיקיים בשל ביצוע התרמית. תביעת הבעל נדחתה, מן הטעם שתביעת הנגד של הבעל הוגשה, לדעת בית המשפט, אך ורק משום שאשתו לשעבר תבעה את ביטול הסכם הגירושין,⁹ ומתוך "ניסיון להלך על הנתבעת אימים וכדי שתוותר על זכויותיה מכוח הנישואין".¹⁰

ערעורו של הגבר לבית המשפט המחוזי התקבל, ובסוף 2016 קבע בית המשפט המחוזי שהסכם הגירושין תקף במלואו. בית המשפט המחוזי לא ביטל את הקביעות העובדתיות של בית המשפט לענייני משפחה בדבר חייו הכפולים והנסתרים של הבעל. יחד עם זאת, בית המשפט קיבל את טענת הבעל שהאישה ביצעה "הימור מחושב" בהסכם

7 שם, בפס' 19.
8 שם, בפס' 4.
9 שם, בפס' 20.
10 שם, בפס' 19.

משפחת חסמב"ה

הגירושין כאשר הסכימה לקבל רק 15% משווי החברה (ולא 50%, כפי שקובע הסדר איזון המשאבים), ושהחלטתה של האישה היא "היא תולדה של שיקול כלכלי מובהק".¹¹ בית המשפט המחוזי מצא שאין זה הגיוני שהאישה ויתרה על חלוקה שוויונית של החברה בשל שירותו של הגבר ביחידה הסודית (לכאורה), ושלכן לא הוכחה, לשיטת בית המשפט, הטעיה או פגם אחר כלשהו ברצון שגרם לכך שהאישה חתמה על ההסכם בהיעדר גמירת דעת.¹²

בית המשפט המחוזי קיבל את ערעורו של הבעל גם באשר לפיצוי בגין נזק הלא ממוני שנפסק לאישה. בית המשפט ציין שלא ניתן לפסוק פיצוי בגין נזק לא ממוני בשל עוללת התרמית. אף כי פיצוי כזה אפשרי בגין עוללת הרשלנות, בית המשפט המחוזי קבע שאילו יינתן לאישה פיצוי שכזה, יעמוד הדבר בניגוד להלכה הפסוקה שלפיה "אין להכיר בקיומה של עילת תביעה בנזיקין מחמת ניאוף או בגידה של בן זוג".¹³

בית המשפט המחוזי ביטל גם את חיובו של הגבר בהוצאות ופסק שעל האישה להשיב לו את כל הכספים שהעביר לה מכוח פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה.¹⁴ "יחד עם זאת", סיכם שופט בית המשפט את פסק דינו, "נוכח מצגיו הכוזבים של המערער כלפי המשיבה לאורך כל שנות הנישואין, לא יהיה זה ראוי לזכותו בהוצאות משפט ולפיכך אציע שלא לחייב את המשיבה בהוצאות"¹⁵ והמליץ לצדדים לממש את הסכם הגירושין ואת העברת חלקה של האישה בחברה לידיה "ללא דיחוי נוסף".¹⁶

3. אמנות הביטחון וכוחותיו

לפני שאבחן באופן ביקורתי את נימוקי בית המשפט המחוזי – בפסק דין שמשלב בגישה הנוקשה הכללית של בתי המשפט לענייני משפחה ובתי המשפט המחוזיים בנוגע לביטול הסכמי גירושים בטענות חוזיות של פגמים ברצון (טעות, הטעיה), חוסר תום לב במשא ומתן או עוללה נזיקית (תרמית) – ראוי להתעכב על מעשה ההתחזות של הבעל.

11 פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 36.
12 שם, בפס' 38–39.
13 שם, בפס' 42.
14 שם, בפס' 44.
15 שם, בפס' 45.
16 שם, בפס' 46.

באנגלית אדם כזה נקרא "אמן ביטחון" (confidence artist), או בקיצור – con artist.¹⁷ אמן הביטחון משכנע את הקורבן לבטוח בו, ולמסור לו מרצונו את רכושו.¹⁸ אמן הביטחון הוא שודד בדרכי נועם. אמני הביטחון הדגולים ביותר הם אלו שיש להם סבלנות, וטוויים רשת של שקרים סביב הקורבן במשך שנים ארוכות, אט-אט, עד שמגיעה שעת הכושר והם סוגרים על קורבנם ונמלטים עם רכושו.¹⁹ בפרק זה אסקור מקצת מהמחקרים הרבים מתחום מדעי האדם שנערכו לאורך השנים על אמני ביטחון ועל קורבנותיהם בכוח ובפועל. לאחר מכן אנתח את עובדות המקרה לאור המסקנה שבית המשפט המחוזי יכול היה להסיק בדבר היותו של הגבר אמן ביטחון ואת התוצאה המתבקשת ממסקנה זו.

א. אמן הביטחון: התחזותו – אומנותו

כאמור, אמן הביטחון הוא נוכל בדרכי נועם. דייויד מורר כינה אותו "האריסטוקרט של הנוכלים".²⁰ כפי שהוא מציין, אמן הביטחון "לעולם אינו משתמש באלמות כדי להפריד בין הקורבן לבין כספו".²¹ כוחו של אמן הביטחון הוא בחלקלקות לשונו, בקסמו האישי ובכושר השכנוע שלו. לכאורה, קורבנו נפרד מכספו מרצונו החופשי ובהסכמה מלאה, אבל רק לכאורה: אמן הביטחון לא כופה על קורבנו את הפרידה מן הכסף, אבל הוא עדיין נוכל. קורבנותיהם של נוכלים אלו מבינים מה קרה להם רק כשכבר מאוחר מדי.²² יש מי שלא יבינו לעולם שהיו קורבנות של אמני ביטחון, ויחשבו שהיה זה רק מזל רע שהפריד בינם לבין כספם.

חלק מהרמאויות-בדרכי-נועם הללו הן קצרות טווח וממוקדות במטרה אחת, שפגיעתה חד פעמית ומטרתה "לקחת את הכסף ולברוח", גם אם השגת מטרה זו מורגשת לעתים שנים רבות ואף גורמת לטראומה קשה במקרים מסויימים. בקטגוריה הזו ניתן למנות שחקני קלפים בקרנות הרחוב, קוראים בכף היד, מגידי עתידות, "אמני חושים" וכדומה. גם אנשים המתחזים לאחרים כדי לקבל הסכמה לקיום יחסי מין נמנים על הקטגוריה הזו. סעיף 345(א)(2) לחוק העונשין קובע שהשגת הסכמתה של אישה

MARIA KONNIKOVA, THE CONFIDENCE GAME: WHY WE FALL FOR IT . . . EVERY TIME (2016).

18 שם, בעמ' 6.

19 שם, בעמ' 7.

20 DAVID MAURER, THE BIG CON: THE STORY OF THE CONFIDENCE MAN 1 (2010).

21 שם (התרגום שלי).

22 KONNIKOVA, לעיל ה"ש 17, בעמ' 6.

משפחת חסמב"ה

לבעילתה "במרמה לגבי מיהות העושה או מהות המעשה" מהווה אונס לכל דבר ועניין.²³ כך למשל, בשנת 2008 דחה בית המשפט העליון את ערעור של גבר שנהג להציג את עצמו בפני נשים נזקקות כבכיר במערך השיכון הממלכתי, והבטיח לסייע להן במציאת דיור תמורת קיום יחסי מין איתו.²⁴ אחזור למקרה זה בהמשך הארת פסיקה זו.

רמאויות מסוימות נעשות בהסכמה מלאה בין הרמאי למרומה שהדבר נעשה ברמאות, וזאת לצורכי בידור. מופעי קסמים הם הדוגמה המובהקת ביותר לאמנות ביטחון לגיטימית, שבמסגרתה שני הצדדים משתתפים במשחק מטעמיהם שלהם, בגלוי ומרצון מלא:²⁵ הקוסם – כדי להתפרנס ולהתפרסם והקהל – כדי להתבדר.

רמאויות אחרות נמשכות על פני שנים ארוכות, ומושתתות על בניה קפדנית של מערכות יחסים קרובות המבוססות על קרבה, ערבות הדדית (כפועל היא חד-צדדית, אבל הקורבן סבור שהיא הדדית) וכמובן – אמון. תרמיות פוזני רבות מושתתות על בניית מערכות יחסים ארוכות טווח על ידי הנוכל. תרמית הפוזני שברנרד מיידוף ביצע באמצעות הקמת קרן גידור פיקטיבית ונחשפה בשנת 2008, התבססה על האמון הרב שרחשו למיידוף מכריו ומוקיריו, שהפקידו בידיו את כספיהם למשך שנים רבות – לעתים עשורים – בתקווה לתשואה חלומית.²⁶

אמני ביטחון אחרים עוסקים בכך מטעמים אחרים, לאו דווקא כלכליים. בשנת 1997 פרדריק בורדן, גבר צרפתי, מבוקש על ידי האינטרפול, התחזה לנער אמריקני בן 16 שנחטף ממשפחתו שלוש שנים קודם לכן. בורדן היה אז בן עשרים ושלוש, ו"נמצא" על ידי שירותי הרווחה הספרדיים. הוא הוליך שולל לא רק את שירותי הרווחה הספרדיים,

²³ המינוח הפטריארכלי הוא של חוק העונשין, התשל"ז-1977. סעיף 345 נפתח במילים "הבועל אישה...".

²⁴ ע"פ 2411/06 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 17.9.2008). בתי המשפט בישראל הרשיעו מי שהתחזו (או נתפסו כמתחזים) באופנים שונים: לא רק לבעלי שררה, אלא גם גבר ערבי נשוי שהתחזה ליהודי רווק העונה לשם דודו המחפש קשר רומנטי משמעותי (ע"פ 5734/10 קאשור נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 25.1.2012)) או גבר טרנסג'נדר שנטען שהוא אישה שהתחזה לגבר, שכן זהותו כגבר הוכרה על ידי בית המשפט (ת"פ 2372/07 מדינת ישראל נ' פלונית (פורסם בנבו, הכרעת הדין ביום 25.11.2007 וגזר הדין ביום 28.1.2009); ת"פ (חי) 389/02 מדינת ישראל נ' חן אלקובי (פורסם בנבו, 7.9.2003)). לביקורות על שתי הקטגוריות האחרונות – הגבר הערבי שהתחזה ליהודי והטרנסג'נדר שנחשב לאישה שמתחזה לגבר – ראו: אייל גרוס, "הכול (א)שור: פרפורמטיביות וחציית גבולות המגדר והלאום בפסיקה על אונס במרמה" תיאוריה וביקורת 42, 99 (2014); Aeyal Gross, Rape by Deception and the Policing of Gender and Nationality Borders, 24 TUL. J.L. & SEXUALITY 1 (2015); אייל גרוס "התחזות כאדם אחר": חיקוי ומרי מגדרי במשפט של חן אלקובי "משפטים על אהבה 365 (חנה נוה וארנה בן-נפתלי עורכות, 2005).

²⁵ Konnikova, לעיל ה"ש 17, בעמ' 7.

²⁶ ראו, למשל: Ron Chernow, Madoff and His Models, THE NEW YORKER, March 23, 2009.

אלא גם את ה-FBI, את משטרת ההגירה האמריקנית ואת משפחתו של הילד החטוף, שקיבלה את בורדן בזרועות פתוחות כבנה האובד. כעבור חמישה חודשים, כשחוקר פרטי חשף את זהותו האמיתית, שברון הלב שנגרם למשפחת הנער האובד היה עצום.²⁷ זו לא הייתה ההתחזות הראשונה של בורדן, וגם לא האחרונה. בשנת 2004, במלאת לו שלושים, בורדן התחזה לנער בן 14 ואף צלח בדיקה גופנית על ידי רופא שאישר שהוא נער מתבגר; משנחשפה זהותו שוב, הוא ירד למחתרת והופיע במאי 2005 במקום אחר בצרפת, הפעם כנער יתום בן 15 שנפגע בתאונת דרכים, לקה בתרדמת, ומשהתעורר לא זכר את זהותו. חודש לאחר מכן, בהיותו תלמיד חטיבה פופולרי מזה כחודש (רשויות הרווחה דאגו שהנער שהתייתם בתאונת דרכים וסבל מאבדן זיכרון לא יחמיץ את ימי הלימודים שנתרו משנת הלימודים), צפתה עובדת בבית הספר בתוכנית על מתחזים ידועים לשמצה, ובורדן נחשף שוב. מסתבר שהוא המציא בעשרים השנים שקדמו לתפיסתו ב-2005 עשרות דמויות, בחמש עשרה מדינות שונות, ובשפות שונות.²⁸ המניעים שלו בדרך כלל לא היו כלכליים, אולם ההשלכות על קורבנותיו, כמו במקרה ההתחזות לילד שנחטף ו'הושב' למשפחתו היו אכזריות לא פחות מנישול כלכלי, ואולי אף יותר.

גם רייצ'ל דולזל, אישה אמריקנית לבנה, לא התחזתה לאישה שחורה כדי לגנוב כספים, אלא מסיבות רגשיות. דולזל, שהייתה פעילה בכירה באיגוד הלאומי לקידום אנשים צבעוניים, National Association for the Advancement of Colored People (או בראשי התיבות NAACP), נחשפה על ידי הוריה ב-2015 כאישה לבנה המתחזה לשחורה. במשך שנים דולזל איפרה את עורה כדי שייראה כהה וצבעה את שיערה הבלונדי ועיצבה אותו באופן "אפריקאי-אמריקאי" מסורתי.²⁹ ככל הנראה היא התחזתה לאישה שחורה מתוך הזדהות עם מאבקם של השחורים בארצות הברית למען שוויון זכויות ולא כדי להשיג הטבות כלכליות כלשהן. הזדהותה הייתה כה עזה, עד שבאה לידי ביטוי בכך שהפכה לא רק לאישה שחורה, אלא גם לפעילה בתנועה לזכויות שחורים.

מבחינה משפטית, התחזויותיהם של אמני ביטחון עשויות להיות בעלות היבטים אזרחיים ופליליים כאחד: מרמה ותרמית, חוסר תום לב, הטעיה כמו גם הונאה ומעילה. מתחזים בעלי מטרות אפלות, כגון אלו שמתחזים לאחרים כדי להשיג יחסי מין, עשויים

²⁷ David Grann, *The Chameleon: The many lives of Frédéric Bourdin*, THE NEW YORKER, August 11, 2008.

²⁸ ש.ם.

²⁹ ROGERS BRUBAKER, TRANS: GENDER AND RACE IN AN AGE OF UNSETTLED IDENTITIES 1–4 (2016).

משפחת חסמב"ה

להיות מורשעים בביצוע אונס לכל דבר ועניין, כפי שתיארתי לעיל. בפרשת פלוני שהוזכרה לעיל³⁰ קבע השופט רובינשטיין שהמבחן להרשעה באינוס במרמה צריך להיות "מכלול מיהותו של האדם – כלל התכונות הקובעות מי הוא"³¹:
"ככלל יש מקום להבחנה בין מקרה בו לא יאמר אדם אמת באשר לפרט מסוים ביחס לזהותו, כגון גילו או עיסוקו, לבין מקרה בו ייצור דמות פיקטיבית ו"סיפור כיסוי" כולל ועתיר פרטים. דומה כי במקרים מן הסוג האחרון, הכמות היא גם האיכות. מיהות איננה איפוא אך 'זהות טכנית', אף כי במקרה דנן התחזה המערער בשם שבדה מליבו, אלא מכלול רחב יותר"³².

בדומה לרוח דבריו של השופט רובינשטיין, ד"ר מריה קוניקובה, פסיכולוגית ועיתונאית, מחברת ספר על אמני ביטחון, כותבת שאמני ביטחון "ארוכי טווח" – "מבצעים מניפולציות ברמה גבוהה יותר במציאות, משתעשעים באמונות הבסיסיות ביותר שלנו בדבר אנושיות והעולם"³³.

אמנם המקרה שהארת פסיקה זו עוסקת בו הוא תיק אזרחי שנדון בבית המשפט לענייני משפחה ובבית המשפט המחוזי (בשעת כתיבת שורות אלו תלויה ועומדת בקשת רשות ערעור בפני בית המשפט העליון³⁴), אולם ההתחזות שעולה מהעובדות המתוארות בשתי הערכאות, נמצאת בקוטב החמור המתואר בפסק דינו של השופט רובינשטיין: הבעל התחזה במשך 18 שנה למי שמשרת ביחידה סודית כדי שיוכל לנהל חיים כפולים. הוא התחזה לבן זוג מסור ונאמן – מסור לאשתו ומסור למדינה. הוא התחזה לא רק בפני אשתו אלא גם בפני מכריהם ובני משפחתם.³⁵ הוא יצר "דמות פיקטיבית ו"סיפור כיסוי" כולל ועתיר פרטים". קביעתו של השופט רובינשטיין ש"הכמות היא גם האיכות" מתאימה גם למקרה זה.

ב. הבעל בעמ"ש 40897-12-13 כאמן ביטחון

כאמור, הבעל, שהתחזה לאיש כוחות הביטחון וגרם לאשתו לבטוח בו, היה למעשה "אמן ביטחון". לפי העובדות המתוארות בשני פסקי הדין, הן של בית המשפט לענייני משפחה הן של בית המשפט המחוזי בערעור, הבעל עונה על הגדרת "אמן הבטחון", שכן הוא

30 ע"פ 2411/06, לעיל ה"ש 24.

31 שם, בפס' ק"ה.

32 שם.

33 KONNIKOVA, לעיל ה"ש 17, בעמ' 7.

34 בע"מ 9777/16 פלוגית נ' פלוני (פורסם בנבו, החלטה מיום 8.2.2017).

35 פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה, לעיל ה"ש 1, בפס' 13.

התחזה לאיש המוסד כתירוץ להיעלמות מהבית לפרקי זמן קצרים לאורך השנים.³⁶ למעשה הוא ניצל את פרקי הזמן הללו כדי לחיות עם משפחה שניה, שעל קיומה לא ידעו האישה או המכרים המשותפים של בני הזוג. כחלק מהסתרת המשפחה השנייה והחיים הכפולים, הגבר וזוגתו האחרת נמנעו מרישום אבהותו על הילדים שנולדו לו ממנה, כדי שהמשפחה האחרת לא תהיה מתועדת במרשם האוכלוסין ולא ניתן יהיה לדעת על קיומה.³⁷ רק לאחר הגירושים הגישו הגבר וזוגתו השנייה תביעה לרישום אבהותו על ילדיו ממנה, ואז גם שונה שם משפחתם לשם משפחתו של הגבר.³⁸

פסק דינו של בית המשפט המחוזי, פסק דין שמוציא את החוטא נשכר באופן מובהק, משקף את כישלונה של מערכת המשפט האזרחית להיות רגישה לקורבנותיהם של מתחזים מתוחכמים שכאלו. הוא מתגמל את אמני הביטחון ואת הכוחות שהם מפעילים על קורבנותיהם, כלומר את "כוחות הביטחון". הם לא שודדים את קורבנותיהם באיומי אקדח או באמצעים אלימים אחרים (בין אם אלימות פיזית או נפשית), ולכן לשיטת בית המשפט אין המדובר כלל בשוד אלא ב"הסכמה".

אלא שבעוד שבית המשפט לענייני משפחה, אף אם לא במודע, הבין את הפגיעה הייחודית שפגע הבעל-המתחזה באישתו-גרושתו, בכך שהתחזה לאיש כוחות הביטחון כדי לנהל חיים כפולים, הרי שבית המשפט המחוזי כמעט התקומם על מה שהוא ראה כניסיון מוסרני להעניש את הבעל על בגידה, ומציין (בצדק) שבמשפט הישראלי בגידה אינה נזק בר-פיצוי.³⁹ מה שבית המשפט המחוזי נכשל בהבנתו, הוא שהבגידה שמדובר בה במקרה זה אינה מעשה הניאוף של הבעל שהקים משפחה מקבילה לזו הראשונה, אלא שמונה עשרה שנות התחזות לאיש משפחה ולאיש כוחות הביטחון, כשבפועל הוא היה איש-שתי-משפחות ואמן ביטחון.

הביטחון שלה בו הוא תוצאה של מעשה ההתחזות, שכן זוהי אומנותו של המתחזה, והוא גם מטרת ההתחזות – גרימת ויתור על משאבים ועל זכויות מצד הקורבן "ברפואת", לא במעשה שוד אליים. מה שעושה בית המשפט המחוזי בפסק דינו, שבו הוא משיב על כנו את החלק בהסכם הגירושים שבוטל על ידי בית המשפט לענייני משפחה, הוא הענשת קורבן מעשה ההתחזות והענקת צל"ש לאמן הביטחון בשל כך ששיכלל את אמנותו עד כדי כך שאישתו לא ידעה על ההתחזות ועל חייו הכפולים עד לאחר החתימה על הסכם הגירושים – כלומר עד לאחר שהוא השיג את מבוקשו.

³⁶ שם, בפס' 9-12; פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' פסקאות 6 ו-32.

³⁷ כפי שנטען בכתבי הטענות של האישה, המצוטטים בפסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה, לעיל

ה"ש 1, בפס' 4.

³⁸ שם.

³⁹ פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 42.

כתוצאה מכך, בית המשפט שלא בטובתו יצר תקדים מסוכן הרלוונטי לא רק להסכמי גירושין. לפי פסק דין זה, אם אמן הביטחון מצליח לשדוד ברפות את קורבנו, ואם קורבנו בוטח בו, הקורבן הוא האשם והוא זה שנושא בנזקי מעשה ההונאה, ולא המתחזה. זהו היפוך יוצרות מטריד, שלפיו מיומנותו הגבוהה של הנוכל זוכה להערכת מערכת המשפט בעקיפין ולתגמול, כתוצאה מנוקשותם של דיני הפגמים ברצון ומהפרשנות הצרה שלהם, המתעלמת מהייחודיות של מעשה הטעיה שנקרם ונבנה בסבלנות שלב-אחר-שלב, במשך שנים רבות.

ג. אנושית מדי? על הצורך להאמין ועל ניצולו לרעה

כוחו של הביטחון בזולת, מה שהופך את כולנו לפגיעים לנוכלים, הוא הצורך האנושי והטבעי להאמין בזולת.⁴⁰ בלא הצורך הזה ובלא מימושו, לא תיתכן פעילות חברתית או כלכלית כלשהי ולא ייתכנו יחסים: לא בין בני זוג, לא בין הורים לילדים, לא בין חברים, לא בין שותפויות עסקיות ואף לא בין תאגידים.⁴¹ מחקרים מתחום האנתרופולוגיה האבולוציונית מראים שבני האדם התפתחו כיצורים משתפי פעולה, המחונכים לבטוח זה בזה ולהאמין בזולת.⁴² מי שנותנים אמון בזולת מצליחים יותר בחייהם (אך גם פגיעים יותר לפגיעתם של נוכלים).⁴³ יש חוקרים הטוענים אף שזו אחת התכונות שהפכה את המין האנושי לעליון על פני מינים אחרים של בעלי חיים.⁴⁴ לדברי קרול גיליגן: "הברירה הטבעית פעלה לטובת בעלי תכונות שמשרתות הבנה הדדית: אמפתיה, קריאת מחשבות ושיתוף פעולה. היעדרן של תכונות מרכזיות אלה, שכמעט מגדירות את המין האנושי, מתבטא בליקוי ההתפתחותי ההרסני הקרוי אוטיזם".⁴⁵

אולם היעדרן של "תכונות מרכזיות אלה", ובפרט היעדר אמפתיה לזולת, מאפיין לא רק אוטיזם, אלא גם שלל התנהגויות והפרעות פסיכולוגיות אחרות, דוגמת נוכלות מן הסוג של אומני הביטחון.⁴⁶ מיעוט מבנות ובני המין האנושי התפתחו באופן שמנצל לרעה את הנטייה האנושית לתת אמון בזולת, לשתף פעולה ולחוש אמפתיה כלפי הזולת: "לא

40 Konnikova, לעיל ה"ש 17, בעמ' 6, 21.

41 לדיון מקיף במושג האמון הסוציולוגי בהקשר המשפטי, ראו: מנחם מאוטנר **ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי** 57 (1993); מנחם מאוטנר **משפט ותרבות** 288–293 (2008).

42 Konnikova, לעיל ה"ש 17, בעמ' 21 ו-43; Sarah Blaffer Hrdy, **Mothers and Others: The Evolutionary Origins of Mutual Understanding** 33–64 (2010).

43 Konnikova, לעיל ה"ש 17, בעמ' 43.

44 Hrdy, לעיל ה"ש 42, שם.

45 קרול גיליגן **להצטרף להתנגדות** 73 (דנה ג' פלג מתרגמת, 2016).

46 Konnikova, לעיל ה"ש 17, בעמ' 23 (התרגום לעברית שלי).

איכפת להם; הם נותרים אדישים לחלוטין נוכח הכאב שהם גורמים, כל עוד ידם על העליונה".⁴⁷

כשבית המשפט המחוזי קבע שהאישה שחתמה על הסכם גירושים הכולל ויתורים כלכליים מפליגים שקלה "שיקול רציונלי וכלכלי",⁴⁸ הוא ביטל עשרות שנים של ממצאי מחקרים אנתרופולוגיים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים על אודות האמון הבינאישי, והעניש אישה על שהייתה אנושית, והאמינה לבן זוגה. בית המשפט המחוזי לא קבע שהבעל לא שיקר לאשתו ולא ניהל חיים כפולים; הוא קיבל ממצא זה.⁴⁹ אלא שהוא הטיל את ה"אשמה" על האישה, על כך שלא הבחינה בכך.⁵⁰ תוך התעלמות מיחסי כוחות בין גברים לנשים ומההבניה החברתית (החניכה לתפקידי המגדר בלשונה של גיליגן⁵¹), בית המשפט המחוזי אף נזף במשתמע באישה על שלטענתה ויתרה בהסכם הגירושין לבעלה מתוך כבוד והערכה על תרומתו למדינה:

"הטענה לפיה פועלו הבטחוני הנטען של המערער (שלא היה ולא נברא) הוא שהניע את המשיבה לוותר לו ויתור רכושי, לא רק שלא הוכחה, אלא שהיא גם אינה הגיונית על פניה ואינה סבירה. דומה כי אין קשר בין תרומה בטחונית של אדם, רבה ככל שתהיה, לבין מחלוקות רכושיות בינו לבין בת זוגו, המנהלת עימו הליכי גירושין ממושכים".⁵²

אדון בשאלה האם אמנם טענת האישה שוויתרה לבעלה בין היתר בשל הקרבתו למען המדינה "אינה הגיונית על פניה ואינה סבירה" בתת הפרק ג(2) להלן. בשלב זה, די להתבונן במאפייניה של ההונאה שמבצע אמן הביטחון, אשר אחד מהם הוא גיוס הקורבן להצדקת ההונאה. קוניקובה טוענת שהמנגנון הפסיכולוגי המורכב שפועל ביחסים בינאישיים ובונה אמון בין הצדדים ליחסים, מביא לכך שכאשר אחד הצדדים הוא אמן ביטחון ומוליך שולל את האחר, מגיע שלב שבו האחר כה מושקע במערכת היחסים, הן רגשית הן פיסית, עד שהוא מזדהה עם הנוכל ומשכנע את עצמו באמינותו של הנוכל.⁵³ לכן, אין סתירה בין טענת האישה שהיא ויתרה לבעלה משום שלא ידעה על חייו הכפולים לבין טענתה שוויתרה לו כאות הערכה על פועלו הביטחוני, כפי שסבור בית המשפט המחוזי;⁵⁴ שני הנימוקים גם יחד נובעים מההונאה, שכן הערכה לפועלו של מי

47 שם, בעמ' 21.

48 פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 33.

49 שם, בפס' 32.

50 שם.

51 גיליגן, לעיל ה"ש 45, בעמ' 51.

52 פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 38.

53 KONNIKOVA, לעיל ה"ש 17, בעמ' 11.

54 פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 38.

משפחת חסמב"ה

שמשרת במוסד לא יכולה להתקיים אם הוא לא משרת במוסד, ושירותו של הבעל במוסד זויף כדי לאפשר את חייו הכפולים.

אגב, כפי שעולה מעובדות פסק הדין, טוויית השקר הייתה כה מתוחכמת, באמצעות הצגת הבעל כעובד במוסד גם למכרי בני הזוג, כך שלא ניתן לטעון שהאישה עצמה את עיניה ושהכתובת הייתה רשומה על קיר כלשהו, בעוד היא בחרה להתעלם ממנה. מהעובדות עולה שגם לא מדובר באישה תמימה או פתיה, אלא דווקא במי שרגליה על הקרקע וניסתה לפעול באחריות למען גירושים בדרכי שלום, גם למען בנותיהם המשותפות (לא שתמימות קורבן ההונאה מצדיקה את מעשה ההונאה).

קוניקובה מאזכרת מחקרים וסקרים המראים שכולם פגיעים להונאות שמבוצעות על ידי אמני ביטחון, בלא קשר לרמת השכלה, תכונות אופי או מאפיינים אחרים. מה שקובע, בדרך כלל, את הסיכוי שאדם מסויים ייפול ברשתו של נוכל, הוא לא תכונותיו, כי אם מצבו בחיים: לדברי קוניקובה, תקופות של שינויים דרמטיים בחיים, משברים פתאומיים או מתמשכים (כמו משבר בעבודה או בזוגיות, פיטורים, סכסוך גירושים, מחלה רצינית) הופכים אותנו פגיעים במיוחד לנוכלים ופותחים להם לרווחה דלת להיכנס אל חיינו ולנצל את פגיעותנו לרעה.⁵⁵ גישה אמפירית ואמפתית, שלא משליכה מהאופן שבו השופטים סבורים ש"הגיוני וסביר לנהוג", אלא מעמידה במרכז את בעלי הדין ואת ייחודיותם כבני אדם,⁵⁶ הייתה מביאה את בית המשפט להכרה במעשה ההונאה שנעשה ולאישור פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה.

ד. יחסי הזוגיות כיחסי נאמנות; הטעיה כהפרת חובת הנאמנות

ככל שאנו קרובים יותר למישהו, אנו נוטים לבטוח בו יותר.⁵⁷ זהו המובן מאליו, וכך ראו שיהיה, אבל פסק דינו של בית המשפט המחוזי לא רואה זאת כך: הוא רואה את הקשר הזוגי כמשא ומתן "רצינולי", בדומה ליחסים בין צדדים זרים לעיסקה מסחרית. זו הגישה הרווחת בפסיקת בתי המשפט בתביעות לביטול הסכמי גירושים או חלקים מהם.⁵⁸

55 שם, בעמ' 47-49.

56 על כך ראו בפרק ד' של הארת פסיקה זו להלן.

57 KÖNNIKOVA, לעיל ה"ש 17, בעמ' 63. למעשה, עצם החשיפה המתמשכת לאדם מסוים, ללא כל אינטראקציה נוספת איתו, די בה כדי להגביר את תחושת האמון כלפיו. ראו: Robert Zajonc, *Attitudinal Effects of Mere Exposure*, 9 J PERS SOC PSYCHOL 1 (1968).

58 לניתוח שונה של הסיבות האפשריות לנדירותם של פסקי דין המבטלים הסכמי גירושים בשל קיום עושה או כפיה ראו: איל זמיר "צדק פרוצדורלי וצדק מהותי בדיני חוזים: עושה וכפיה כמקרי מבחן" **עלי משפט י"ג**, 25-27 (תשע"ז).

התיאוריה הקלאסית של דיני החוזים רואה בצדדים לחוזה כפועלים איש איש לטובת עצמו ולקידום האינטרסים שלו, בלא ערבות הדדית ובלא אחריות כלשהי לזולת.⁵⁹ בפועל, כפי שהראיתי במקום אחר,⁶⁰ יש מופעים שונים של חובות אמון במסגרת יחסים חוזיים בין זרים, ואף בין בני זוג. חובת תום הלב, כמו גם דוקטרינת הטעות, מהוות דוגמאות מובהקות למצבים שבהם צדדים למשא ומתן או לחוזה חייבים לשקול גם את טובת הצד האחר, בדומה ליחסי נאמנות,⁶¹ במיוחד כאשר מדובר בחוזים מן הסוג של "חוזי יחס".

חוזי היחס הם החוזים שאינן מקניל זיהה שמאפייניהם לא עולים בקנה אחד עם התיאוריה הקלאסית של דיני החוזים. אלו חוזים לטווח ארוך שאישיות הצדדים משוקעת בהם; הם מתפתחים ונכתבים מחדש תוך כדי תקופת הביצוע; מתפתחת ערבות הדדית בין הצדדים ותפילה של החוזה שביניהם כמכשיר לשיתוף פעולה ולא כמכשיר חד-צדדי למיקסום רווחיו של כל צד על חשבון הצד האחר; אם מתגלעות מחלוקות בין הצדדים, הם משתדלים לפתור אותן באופן חברי ככל הניתן, ונמנעים מתביעות משפטיות כצעד ראשון; ואם ניתן, הצדדים חולקים זה עם זה יתרונות שנפלו בחלקם, גם כאשר הדבר לא מתחייב מן החוזה.⁶² התיאוריה והפסיקה החוזית הישראלית של המאה העשרים הכירה בחוזה כמכשיר לשיתוף פעולה בין הצדדים בהקשרים מסחריים מובהקים ובסכסוכים חוזיים בין זרים.⁶³ משתמעת מתפיסה זו תזווה לכאורה לכיוון של פעולה לא רק לקידום האינטרס העצמי אלא גם לקידום זה של הזולת, במיוחד בחוזים המוגדרים חוזי יחס, אבל לא רק בהם.⁶⁴

חווה הזוגיות הוא חווה היחס האולטימטיבי.⁶⁵ הוא משתמע מעצם ההסכמה לחיים משותפים.⁶⁶ בתי המשפט החילו את עקרון תום הלב החוזי לא רק ליחסים שבין ידועים

59 צבי טריגר "חובות אמון בדיני חוזים" **חובות אמון בדין הישראלי** 67, 69 (רות פלאטו-שנער ויהושע (שוקי) שגב עורכים, 2016).

60 שם.

61 שם, בעמ' 78–82.

62 IAN MACNEIL, THE RELATIONAL THEORY OF CONTRACT: SELECTED WORKS OF IAN MACNEIL (David Campbell ed., 2001). לדיון בהכרה של בית המשפט העליון ברעיון חווה היחס ואימוצו, ראו: מנחם מאוטנר "כיצד מתפתחים דיני החוזים של ישראל?" **עיוני משפט** לד' 525, 562 (2011).

63 ראו למשל, ע"א 3912/90 **Eximin נ' טקסטיל והנעלה**, פ"ד מז(4) 64 (1993); ע"א 3940/94 **שמואל רונן חברה לבנין ופיתוח בע"מ נ' ס.ע.ל.ר. חברה לבנין**, פ"ד נב(1) 210, 228 (1998).

64 ראו גם דניאל פרידמן ונילי כהן **חוזים כרך א'** 4 (1991).

65 שם, בעמ' 85.

66 ראו למשל: שחר ליפשיץ "הסדרת החווה הזוגי – מתווה ראשוני" **קריית משפט – ספר השנה של המשפט הישראלי תשס"ד** 271 (תשס"ה); שחר ליפשיץ **הידועים-בציבור בראי התיאוריה האזרחית של**

משפחת חסמב"ה

בציבור או בין מי שנישאו בנישואים אזרחיים, אלא גם ליחסים שבין זוגות שנישאו על פי הדין הדתי.⁶⁷ ממילא, על היבטים חשובים של יחסים אלה, כגון יחסי הממון, חל הדין האזרחי ולא הדין הדתי.⁶⁸ אצל ידועים בציבור וזוגות שנישאו עד ל-12.1973.⁶⁹ ניתן לראות בחזקת השיתוף, העוסקת בקניינם של בני הזוג, כמחייבת חובות אמון. גם ביחסים החוזיים שבין זוגות נשואים שחל עליהם הסדר איזון המשאבים⁷⁰ ראוי להכיר בקיומן של חובות אמון.

אני סבור שגם הפסיקה שפיתחה את הזכאות למזונות אזרחיים הכירה במשתמע בחובות אמון דה פקטו בין בני זוג. כך למשל בית המשפט העליון הטיל חובת מזונות לאחר הפרדה בין בני זוג שנישאו זה לזה בנישואים אזרחיים, מכוח חובת תום הלב.⁷¹ הטלת חובת מזונות על בן זוג כלפי בן זוגו לשעבר "להבטחת רמת חייו של בן-הזוג ולאפשר את שיקומו לאחר הפרידה הפיזית בין הצדדים"⁷² ועיגונה בחובת תום הלב החוזית מזריקות תכנים אלטרואיסטיים אל חוזה הזוגיות הזהים ברוחם לחובות אמון. ברוח זו, הולכת בן-זוג שולל בנוגע לפרט מהותי בזהות עד כדי יצירת "דמות פיקטיבית וסיפור כיסוי" כולל ועתיר פרטים "מהווה הפרה מובהקת של חובת הנאמנות של הבעל כלפי אשתו.

⁶⁷ דיני המשפחה (2005); שחר ליפשיץ "הסדרה אזרחית של הזוגיות: בין תחליף ותגובת נגד לחלופה עצמאית" ספר דניאל – עיונים בהגותו של פרופסור דניאל פרידמן 549 (נילי כהן ועופר גרוסקופף עורכים, 2008).

⁶⁸ למשל: ע"א 4590/92 כהנא נ' כהנא, פדאור 94 (1) 800, פס' 4 לפסק דינו של הנשיא שמגר (1994). תחולתו של זה האחרון מוגבלת אך ורק ל"ענייני המעמד האישי" המנויים בסימן 51 לדבר המלך במועצתו לארץ ישראל, 1922–1947.

⁶⁹ לפי סע' 14 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג–1973, החוק והסדר איזון המשאבים שנקבע בו חלים על זוגות שנישאו מה-1.1.1974.

⁷⁰ מכוח חוק יחסי ממון בין בני זוג.

⁷¹ רע"א 8256/99 פלונית נ' פלוני, פ"ד נח(2) 213. כפי שקובע הנשיא ברק בפסק דין זה, "במציאות הישראלית, כאשר בני-זוג מחליטים להתחתן בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל הם כורתים ביניהם הסכם לחיות יחדיו כנשואים זה לזו בנישואין אזרחיים. הסכם זה ממלא אחר התנאים הנדרשים לתוקפו של חוזה בדיני החוזים. בני-הזוג מבצעים אקט פורמאלי ומבקשים להטיל על עצמם מערכת של זכויות וחובות [...] הדיבור 'מזונות' בהקשר דנן אינו זהה לדיבור מזונות שלו נזקקים על-פי הדין האישי. המזונות כאן הם מזונות אזרחיים; הם מהווים את תוכן החוזה שבין הצדדים; הם ממלאים את התמיכה כספית של בן-זוג אחד באחר; הם נועדו להבטחת רמת חייו של בן-הזוג ולאפשר את שיקומו לאחר הפרידה הפיזית בין הצדדים; אין הם מזונות כמשמעות דיבור זה בדיני המשפחה; אין הם מזונות הנגזרים מסטטוס הנישואין".

⁷² שם, בפס' 24 לפסק הדין. ראו גם: ע"א 7038/93 סולומון נ' סולומון, פ"ד נא(2) 577; תמ"ש (ת"א) 90270/99 ד"ר א"ו נ' ד"ר א"ר (פורסם בנבו, 25.3.2004); בר"ע 1081/05 פלוני נ' אלמוני, 42–33 (פורסם בנבו, 8.8.2006).

פגיעת החיים הכפולים שניהל הבעל במקרה זה היא, אם כן היא כפולה: הן באמון במוכר trust, והן בחובת הנאמנות, במוכר של fiduciary.

4. בית המשפט ההודף

בתי המשפט עוינים בקשות לביטול הסכמי גירושים, בפרט לאור העובדה שהסכמים אלו מקבלים תוקף של פסק דין. במהלך אישור ההסכמים, בית המשפט או בית הדין הדתי אמורים לוודא עם הצדדים להסכמים, שהם מבינים את משמעות ההסכמים ואת השלכותיהם, וכן שהם חותמים עליהם מרצון חופשי. הליך אישור ההסכמים, אם כן, אמור להסיר ספקות כלשהם באשר לקיומם של פגמים כלשהם ברצון של מי מן הצדדים. ביטול הסכם או חלקו מהווה גם הבעת חוסר אמון בבית המשפט או בית הדין שאישרו את ההסכם.

חשש נוסף של בית המשפט המקשה לקבל תביעות לביטול הסכמי גירושין בא לידי ביטוי בין היתר, גם בטור דעה בעיתון "גלובס" לאחר פרסום פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה בדצמבר 2013: החשש מ"פריצת הסכר" ומפתיחת הדלת "להגשה סיטונאית של תביעות לביטול הסכם גירושים או הסכם ממון".⁷³

כפי שאסביר בקצרה ואדגים בחלק זה, עולה לעתים תחושה מקריאה בפסקי דין מסוימים, שלמרות העובדות המצביעות על קיומו של פגם ברצון באופן מובהק, בתי המשפט מעדיפים את ה"ציב" על פני ה"אמת" ומקריבים את קורבן ההטעיה, הכפיה או העושק על מזבח סופיות הדין ולשם מניעת "הגשה סיטונאית של תביעות". וכך, כדי להרתיע מפני ניסיונות אופורטוניסטים למקצה שיפורים, שללא ספק קיימים, בתי המשפט מתייחסים באופן גורף אל כל הבקשות לביטול הסכמים מחמת פגם כלשהו ברצון, כאל ניסיונות שכאלו, ועל המבקש או המבקשת מוטל נטל כבד ביותר להוכיח שהם אינם האופורטוניסטים שהם מוחזקים להיות. וכך, מבית משפט שחובתו לשקול בפתירות ובלא דעות קדומות את התביעות המוגשות לו, הוא הופך לבית משפט הודף-תביעות.

א. הסכמי גירושים בין גברים לנשים במשפט הישראלי – הקקשור הרחב

המקרה שהארת פסיקה זו דנה בו, שבו נחשף לאחר החתימה על הסכם הגירושין שהבעל ניהל חיים כפולים, הוא מקרה חריג. בבקשתה לביטול הסכם הגירושים, האישה לא טענה שוויתוריה המפליגים נעשו כדי לקבל גט על רקע סחטנות כלשהי מצד הבעל. היא מודה שהוויתורים נעשו מרצונה החופשי-לכאורה, אלא שרצונה – כך הסתבר לה לאחר החתימה על ההסכם – לא היה חופשי באמת, שכן בעלה לא היה מי שחשבה שהוא: הוא

⁷³ רועי סידו "פסק דין עלול ליצור גל תביעות לביטול הסכמי גירושים וממון" גלובס 2.12.2013.

משפחת חסמב"ה

לא היה איש ישר המשרת את המדינה ומקריב למענה, אלא נוכל ומתחזה שהקים ותחזק במקביל לחיי הנישואים שלו איתה משפחה נוספת.

ניתן לומר ברמה גבוהה של ודאות שרוב הבקשות לביטול הסכמי גירושים שמגיעות לבית המשפט לא כוללות עובדות מסעירות כמו עובדותיו של תיק זה, הנדמות כלקוחות מסיפור ריגול בדיוני. בחינה של התיקים שפורסמו במאגרי המידע מצביעה על כך ברוב המקרים שבהם מתבקש ביטול של הסכם גירושים על ידי האישה, הדבר נעשה בעילות של עושק או כפייה, במקרים רבים על רקע טענה של סחטנות גט מצד הבעל.⁷⁴ במקרים אחרים, העילה היא הטעיה או חוסר תום לב, על רקע הסתרת רכוש מן האישה על ידי הבעל.⁷⁵ בחינה שיטתית של תיקים אלו תיעשה במחקר נפרד ומקיף, והיא חורגת ממסגרתה המצומצמת של הארת פסיקה זו.

בסקר שנערך על ידי מכון גאוקרטוגרפיה עבור המרכז לקידום מעמד האישה על שם רות ועמנואל רקמן ב-2013 נמצא ש-70% מבין הנשים שהסכמי הגירושים שחתמו עליהן היו מוטים לרעתן, דיווחו שהיו נתונות לסחטנות גט מצד הבעל.⁷⁶ ממצאים נוספים של הסקר מצביעים על כך שכמעט שליש מהסכמי הגירושים שנחתמו ושחורגים מברירת המחדל השוויונית שבדין, הם הסכמים מוטים לרעת נשים, וכן שכל אישה רביעית חוששת שאם לא תוותר לבעלה היא תהיה פגיעה לסרבנות גט מצידו.⁷⁷ ממצאים אלו מאשרים את טענתה של רות הלפרין-קדרי (שהועלתה בראשית העשור הקודם), שעצם האפשרות של סחטנות גט, גם כאשר הנישואים לא מסתיימים בגירושים, משפיע באופן לא מודע על הציפיות ההדדיות של הצדדים, ו"מעודד" נשים להיות ותרניות מחשש שחירותן תועמד בסכנה:

"האפליה הקשה נגד האישה בגירושין ופער הכוחות הבוטה ביחס לגט מקרין על מערכת היחסים כולה, גם אם אין היא מסתיימת בגירושין. הכרה בנחיתות המשפטית משפיעה על תפישת העצמיות של האישה ועל תפישת מערכת היחסים הבין-אישית שלה עם בן זוגה. נשים

⁷⁴ ראו למשל: ע"א 1581/92 ולנטין נ' ולנטין, פ"ד מט (3) 441 (1995); ע"א 5490/92 פגס נ' פגס (פורסם בנבו, 29.12.94). לביקורת על גישה זו של הפסיקה ראו למשל: הלה קרן דיני חוזים מפרספקטיבה פמיניסטית 185–209 (2004).

⁷⁵ בהקשר זה ציינתי בעבר ש"מחקרים בארצות-הברית הראו כי גם נשים משכילות וכאלה שמשתכרות היטב, לעיתים יותר מאשר בעליהן, נוטות לא להכיר את המצב הכלכלי של היחידה המשפחתית ולא לדעת אילו נכסים – נזילים ולא-נזילים – מצויים בידי המשפחה ועל שם מי הם רשומים". צבי טריגר "כסף, חוזים ומגדר" משפט ועסקים י"ח 135, 150 (2014).

⁷⁶ נשים ומשפחה בישראל: דו-שנתון סטטיסטי 2016 85 (רות הלפרין-קדרי, אריאלה גורנשטיין-פניג וקרן הורוביץ עורכות, 2017).

⁷⁷ שם.

מפנימות את נחיתותן במערכת הזוגית, והפנמה זו מחלחלת למודעות העצמית הכללית שלהן.⁷⁸

למרות חוסר השוויון המובהק בין נשים לגברים יהודים בישראל על רקע הדין העברי, הנותן את חירותה של האישה בידי בעלה,⁷⁹ בתי המשפט מקבלים לעתים נדירות בקשות לביטול הסכמי גירושים שקיבלו תוקף של פסקי דין מחמת פגם ברצון. יחד עם זאת, אף על פי שסחטנות בגט אינה חלק מהסיפור (הגלוי) של מקרה זה, היא מהווה חלק מהסיפור של כל אישה יהודיה שמתגרשת בישראל, אפילו נישאה בנישואים אזרחיים, ובכלל זה גם של המקרה שעמד בפני בית המשפט המחוזי בעמ"ש 40897-12-13 שהארת פסיקה זו עוסקת בו.⁸⁰ אני סבור שכאשר גירושי זוג מצויים תחת סמכות השיפוט של ערכאה דתית, הסכם גירושים שנוטה לטובת הבעל צריך להיות תחת חזקת פגם ברצון, שעל הבעל לסתור. זאת משום שאחד המשאבים שהבעל והאישה "סוחרים" בהם, נוסף על הנכסים המוחשיים (מיטלטלין ומקרקעין, אם יש להם) והלא מוחשיים (חסכונות, זכויות פנסיוניות, נכסי קריירה) נמצא גם "נכס" חריג, שאסור שיסחרו בו – חירותה של האישה.

ב. נשים מותרות

בית המשפט המחוזי כותב ש"הטענה לפיה פועלו הבטחוני הנטען של המערער (שלא היה ולא נברא) הוא שהניע את המשיבה לוותר לו ויתור רכושי, לא רק שלא הוכחה, אלא

⁷⁸ רות הלפרין-קדרי "דיני נישואין וגירושין והבניית המגדר" **להיות אשה יהודיה – דברי הכנס הבינלאומי הראשון שהתקיים בירושלים בחודש אב תשנ"ט - יולי 1999**, 155, 161 (מרגלית שילה עורכת, 2001). לדיון ראו גם: צבי טריגר "יש מדינה לאהבה: נישואין וגירושין בין יהודים בישראל" **משפטים על אהבה** 173, 185–186 (חנה נוה וארנה בן-נפתלי עורכות, 2005).

⁷⁹ רות הלפרין-קדרי "איש, אישה, קידושין ושביה: הבניית המגדר בדיני נישואין וגירושין בהלכה" **תלפיות** כב 451, 455 (תשנ"ט-תש"ס); רות הלפרין-קדרי "דיני משפחה אזרחיים נוסח ישראל – לקראת השלמה על הכבוד, הצדק, השוויון והכוונה יושתתו מעתה דיני המשפחה" **מחקרי משפט יז** 105, 119 (תשס"ב); צבי טריגר "המשפט הישראלי הוא אחד": דיני המשפחה וסחר בנשים בישראל כשני הקצוות של רצף אחד" **ספר דליה דורנר** 363, 384–387 (דורית בייניש, שולמית אלמוג ויעד רותם עורכים, 2008).

⁸⁰ בעקבות בג"ץ 2232/06 **פלונית נ' בית הדין הרבני האזורי תל-אביב-יפו**, פ"ד סא(3) 496 (2006), הידוע גם בשם "בג"ץ בני נוח", שקובע שסמכות השיפוט בגירושי בני זוג יהודים שנישאו בחו"ל בנישואים אזרחיים נתונה לבית הדין הרבני. עובדה זו, בצירוף הפרקטיקה שהתגבשה מאז בבתי הדין הרבניים – עריכת גט מלא במקום הליך פורמלי של התרה, כפי שנקבע בפסק דינו של בג"ץ, הופכת נשים שנישאו בנישואים אזרחיים בחו"ל לפגיעות לסחטנות גט. ראו: Zvi Triger, *Freedom from Religion in Israel: Civil Marriages and Non-Marital Cohabitation of Israeli Jews Enter the Rabbinical Courts*, 27 ISRAEL STUDIES REVIEW 1, 10 (2012).

משפחת חסמב"ה

שהיא גם אינה הגיונית על פניה ואינה סבירה".⁸¹ אבחנה זו סותרת לא רק את המחקרים על אמני ביטחון שהוזכרו בפרק ב' לעיל, אלא גם את המחקר הפסיכולוגי על החניכה המגדרית השונה של גברים ושל נשים. החניכה של נשים אל הפטריארכיה מציבה בפניהן ברירת מחדל אחת לקבלת החלטות במסגרת מערכות יחסים: לוותר.⁸² הוויתור הוא חלק מ"נשיות נורמטיבית" במסגרת הפטריארכלית.⁸³

בדומה לכך שבית המשפט המחוזי זוקף לחובתה של האישה את האמון שנתנה בבעלה וקובע שוויתוריה היו "רציונליים", ונעשו לאחר משא ומתן מושכל ושווה-כוחות, הוא זוקף לחובתה גם את ויתוריה למען גירושין בדרכי שלום ומתוך הערכה לפועלו הבטחוני (שלא היה ולא נברא) של בעלה. אמנם, שאלה מרתקת היא מדוע ויתרה האישה לבעלה על המגיע לה, ופגעה בכך אולי בעתידה הכלכלי, דווקא משום היותו איש כוחות הביטחון (כפי שחשבה בשעתה)? אולם, אף שיש בכך כדי לעורר מחשבות מרתקות על מידת חדירתו של המיליטריזם הישראלי לכל היבט והיבט של חיינו, איני סבור שיש לזקוף זאת לחובתה, אלא דווקא לזכותה, ובוודאי שלא לקבוע בנחרצות שהדבר "אינו הגיוני". בני האדם, גברים ונשים, כפי שמראים שוב ושוב המחקרים הפסיכולוגיים, הסוציולוגיים והאנתרופולוגיים (שחלקם מאוזכרים בהארה זו) הם יצורים מורכבים ושונים מאוד מהדמות השטוחה של האדם הרציונלי באתוס הקפיטליסטי והניאו-ליברלי. בבחינת מניעיהם והלחצים שהם נתונים להם (או טוענים שהיו נתונים להם), יש להתייחס אליהם כאל סובייקטים וכאל אינדיבידואלים, ולא ביחס לדמות פיקטיבית שאינה קיימת, וגם אינה אנושית, ככל שהמחקר המדעי הראה. בכך עוסק הפרק הבא והמסכם של הארת פסיקה זו.

5. סיכום: מבית משפט הודף לבית משפט השם את האדם במרכז

הארת פסיקה זו היא הסתעפות ממחקר רחב-היקף שאני עורך בשנים האחרונות בנושא ביטול הסכמי גירושים והסכמי ממון בטענות של פגמים ברצון או של תרמית. זהו מקרה יוצא דופן, שבו התרמית וההטעיה התרחשו במשך לפחות שמונה עשרה שנים (ייתכן שהחלו עוד טרם הנישואים, הדבר לא ברור מהעובדות המתוארות בפסקי הדין). השמעתי שתי ביקורות על פסק דינו של בית המשפט המחוזי, שהשיב על כנו את הסכם הגירושין שחלק ממנו נפסל על ידי בית המשפט לענייני משפחה: ראשית, שבית

⁸¹ פסק דינו של בית המשפט המחוזי, לעיל ה"ש 1, בפס' 38.

⁸² צבי טריגר, "להעז להביט באל האהבה: שיחה עם קרול גיליגן" **משפטים על אהבה** 557, 569–570 (חנה נוה וארנה בן-נפתלי עורכות, 2005); גיליגן, לעיל ה"ש 45, בעמ' 49.

⁸³ שם.

המשפט המחוזי לא הבין את המשמעות של ההונאה ארוכת השנים שביצע הבעל ואת השלכותיה על תוקפה של הסכמת האישה להסכם גירושים הכולל ויתורים מפליגים מצידה על החלק המגיע לה על פי דין מן הרכוש המשותף. אילו הבין בית המשפט את הסכמת האישה כפגומה בשל החיים הכפולים שניהל בעלה, כפי שהצעת, הוא לא היה זוקף לחובתה את ויתוריה ורואה בהם ויתורים שנעשו מתוך "שיקול רציונלי וכלכלי".

שנית, טענתי שכאשר בית המשפט נדרש לטענות של פגמים ברצון שמעלות נשים בכריתת הסכמי גירושים עליו לנטוש את גישת ההדיפה הכמעט-אוטומטית ולהפוך את החזקה: מחזקת-אופורטוניזם או ניסיון בשיטת "מצליח" לשפר עמדות מצד האישה הקוראת תגר על הסכם גירושים, לחזקה הלוקחת ברצינות את טענותיה, ומעבירה את הנטל אל כתפי הבעל, להוכיח שלא ניצל לרעה את הכוחה המוקנה לו בדין הדתי לשלול את חירותה של אישתו.

המשותף לשתי הביקורות הללו הוא קריאה לבית המשפט לשים את האדם (במקרה זה האישה) במרכז, בעקבות קריאתה של השופטת פרופ' דפנה ברק-ארז.⁸⁴ כפי שכותבת ברק-ארז:

"אתגר מרכזי ששיטת המשפט ניצבת בפניו הוא ההתייחסות לדמותו המלאה של הסובייקט המשפטי ודחיית ההתייחסות המצמצמת אליו מפרספקטיבה אינסטרומנטלית-פונקציונלית בלבד, אשר אינה מאפשרת לראות את דמותו המלאה כאדם. תפיסה זו היא אחד הביטויים המובהקים של הרעיון של כבוד האדם, והיא הושפעה במידה רבה מן הציווי הקטגורי של קנט ומכתבתו של מרקס, כמרגם מדבריהם של הוגי דעות רבים אחרים שבאו בעקבותיהם".⁸⁵

הדילמה שהמשפט מתמודד איתה, בין הרצון להתייחס לכל אחד ואחת בהתאם לנתונייהם ולנסיבות חייהם האישיות לבין השאיפה להציג יחס שוויוני לכולם ולגבש הסדרה אחידה ויעילה של החיים, זכתה במקרה של תביעות לביטול הסכמי גירושין לפתרון בעייתי: קידוש היחס השוויוני והתעלמות מנסיבות חייהן של נשים – הן נסיבות אישיות והן נסיבות הנובעות מהיותן נשים. פתח-הדבר של ברק-ארז ביקש להפנות את הזרקור הן אל האופנים השונים שבהם המשפט הפוזיטיבי מעמיד את האדם במרכז והן אל האזורים שבהם יש לחשוב, לדעתה, כיצד ניתן לשפר את המצב ולשים את האדם במרכז. ללא ספק האזור של פגמים ברצון בכריתת הסכמי גירושים הוא אחד מאלו הזקוקים לשיפור משמעותי, כזה שיציב את האדם – ובפרט, את האישה – במרכז.

⁸⁴ דפנה ברק-ארז "פתח-דבר: לשים את האדם במרכז – על מקומו של האדם במשפט" עיוני משפט ל"ט 5 (2016).

⁸⁵ שם, בעמ' 26 (הערות השוליים הושטמו).